

РОЗДІЛ 1
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 34.01

ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА ЯК ОСНОВНА ФОРМА ВИРАЖЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

GOOD BEHAVIOR AS THE MAIN FORM OF EXPRESSION IN LEGAL CULTURE

Барабаш О.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри адміністративного та інформаційного права
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті проаналізовано поняття правової культури, з'ясовано його найбільш прийнятне визначення. Досліджено взаємозв'язок правової культури та правомірної поведінки людини.

Ключові слова: правова культура, поведінка, правова поведінка, мотив, суспільство.

В статье проанализированы понятия правовой культуры, приведено его наиболее приемлемое определение. Исследована взаимосвязь правовой культуры и правомерного поведения человека.

Ключевые слова: правовая культура, поведение, правовое поведение, мотив, общество.

The article analyzes the concept of legal culture, defined most acceptable of his definition. The interrelation between legal culture and lawful behavior are seen.

Key words: legal culture, behavior, legal behavior motive society.

Постановка проблеми. Розбудову в Україні громадянського суспільства пов'язують із суттєвим підвищенням правосвідомості громадян, їх правової культури, законослухняності, з подоланням явищ правового нігілізму, професійної деформації. Удосконалення правової культури розглядають як умову розвитку України. Тому, на нашу думку, необхідним є вивчення взаємозв'язку правової культури та правомірної поведінки людини, що і визначає мету дослідження.

Мета дослідження. Дослідити взаємозв'язок правової культури та правомірної поведінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне розуміння поняття «правова культура» обґрунтовується в теорії держави і права. Так, В.В. Копейчиков визначив, що правова культура – це система цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності [1, с. 140]. О.Ф. Скакун відзначає, що «правова культура тісно пов'язана із загальною культурою народу, ґрунтується на її засадах, служить відображенням рівня її розвитку. Формування правової культури не є відокремленим процесом від розвитку інших видів культури – політичної, моральної, естетичної» [2, с. 354].

В.В. Лемак стверджує, що правова культура за змістом є свого роду юридичним багатством, яке виражається в досягнутому рівні регулятивних властивостей, накопичених цінностей, тих особливостей права та юридичної техніки, що належать до духовної культури, правового прогресу [3, с. 217 – 218].

Ми підтримуємо думку Н.Ю. Годунової, яка вважає, що правова культура – це зумовлений усім соціальним, духовним, політичним та економічним розвитком якісний стан правового життя суспільства, що виражається в досягнутому рівні розвитку правової діяльності, юридичних законів, правосвідомості, правового розвитку суб'єкта (людини, різних груп, усього населення), а також ступеня гарантованості державою і громадянським суспільством прав і свобод людини [4, с. 12].

Як відомо, правова культура включає в себе поведінковий аспект. Саме поведінка, тобто її правомірність, є цен-

тральним, базовим поняттям для формування правових орієнтацій людини, що формують її суспільну поведінку, ставлення до правової реальності та визначають у результаті правові дії.

Як наслідок вищесказаного, впливає твердження про те, що високий рівень правової культури зумовлює і вищу форму правомірної поведінки – правову активність.

За всієї багатогранності взаємодії правової культури та правомірної поведінки, на наш погляд, доцільно сконцентрувати увагу на трьох основних напрямках: відображенні соціальної значущості, виробленні ціннісних нормативних орієнтацій у правовій сфері, формуванні на основі цього відповідної поведінки.

Визнаючи самостійність, ініціативу й активність особистості, свободу своєї поведінки у відповідності зі сформованою обстановкою в межах дії правових норм, право тим самим забезпечує розвиток особистості, недоторканність її прав і достоїнств, задоволення потреб та інтересів у тому обсязі та якості, що зумовлені рівнем соціально економічного, політичного розвитку даного суспільства. Це і визначає соціальну цінність правової культури як усього суспільства в цілому, так і особистості як її складового елементу. Так, правова культура, будучи основною частиною загальної культури, одночасно виступає у якості стрижневої основи, що об'єднує в собі правову культуру особистості та певних соціальних верств і груп, а також професійну правову культуру (усіх складових, із сукупності яких складається загальне поняття «правова культура») [5, с. 46].

Соціальна ж значимість правомірної поведінки сьогодні пояснюється низкою причин.

По-перше, виникла необхідність активізації соціальної діяльності та активності громадян в умовах зміненої правової ситуації – переходу до нових форм господарювання, розширення демократії.

По-друге, значно зросла стимулююча роль права і, як наслідок, його вплив на мотивацію правомірної поведінки громадян. При цьому основним, вирішальним фактором, що впливає на поведінку людини (тобто основою для правової ініціативи), є інтерес до існування та реалізації громадянських прав, найбільш необхідних в умовах сучасного

державотворення. І тут важливо враховувати два взаємозалежних фактори. Перший: саме існування цивільних прав формує у людини певну зацікавленість (іменовану «закономним інтересом»), котра стає підставою для мотивації поведінки людини, заздалегідь стимулюючи її, націлюючи на правомірні дії. І другий – чим більший обсяг наданих прав (що свідчить, перш за все, про високий рівень розвитку держави, законодавства, а значить, і стану правової культури), тим більше стимулів для формування активної життєвої позиції. У зв'язку з характеристикою правової активності особистості як одного з компонентів правової культури, закономірно виникає питання про фактори, що впливають на її розвиток. Зокрема, зростання правової активності особистості безпосередньо зумовлюють соціальні обставини, у яких живе людина. Про це свідчить сучасна дійсність у нашій країні, що характеризується прогресуючими негативними тенденціями. Глибока криза, що вразила всі сфери життя суспільства, інфляція, низький життєвий рівень зумовлюють, у тому числі, і низьку політичну та правову активність населення. Демократизм, що не спирається на зростаючу економічну самостійність людей, сам по собі не замінить комплекс життєзабезпечуючих чинників і не зможе стимулювати зростання політичної і правової активності та культури [5, с. 48].

Як висновок із розгляду соціальної сторони взаємодії правової культури та правомірної поведінки, варто відзначити, що чим вищий ступінь розвитку правової культури, тим ширше коло осіб, які користуються благами свободи, вище якість і різноманітність потреб, що задовольняються, рівень забезпечення гідності людини, а також більш досконалі та гуманні способи захисту прав і свобод людини. Все це, на рівні із загальнолюдськими цінностями, є об'єктом вічних пошуків і прагнень людства протягом усього історичного шляху розвитку та може бути досягнуто лише на певному щаблі державності за високого рівня правової культури, з іншого боку, такі одвічні цінності є тою вирішальною умовою, яка стимулює правомірну поведінку, визначаючи її як правовий і соціальний феномен.

Продовжуючи розглядати позначену нами проблему, необхідно підкреслити, що формування твердої переконаності громадян у необхідності дотримання правових норм багато в чому залежить від їх внутрішньої впевненості в цьому. Від зовнішніх вимог, що висуваються суспільством до особистості, до внутрішніх переконань, а потім – до практичних дій. Людина, переконана у справедливості вимог, сформульованих тією чи іншою нормою права, не потребує будь-якого додаткового правового впливу, спрямованого на виконання цих вимог. Принципову впевненість у справедливості правових норм, у неприпустимості їх порушення визначає потреба у виконанні певних дій. У свою чергу, його діями і вчинками керують ідеї, що становлять основу правової культури, яка стає запорукою успішної реалізації норм права. Варто відзначити, що перш ніж поведінка об'єктивується в зовнішньо-спостережуваний акт людської діяльності, вона проходить процес психологічної детермінації і обґрунтування, під час якого реальна поведінка формується в надрах свідомості, у вигляді психічного образу. Процес мотивації будь-якої вольової поведінки особистості являє собою субординований зв'язок між такими психологічними феноменами, як потреба, мотив, мета [6, с. 159]. Тому аналіз питань під час правового моделювання мотиваційного аспекту поведінки неминуче буде підпорядкований завданню з'ясування характеру виображення в нормах права зазначених психологічних явищ.

Однакова за зовнішнім проявом правомірна поведінка продиктована різними інтересами, мотивами, цілями поведінки особистості. Тому важливо виявляти ті особливості, які передують учиненню правомірного або протиправного вчинку.

Наведені вище моменти характеризують психологічну сторону взаємодії правової культури і правомірної пове-

дінки. В даному контексті варто зазначити, що для оцінки правової культури особистості через призму правомірної поведінки необхідно звернути увагу на аналіз такої категорії, як «правова установка». Саме вона є ключовим елементом, що визначає сутність ставлення до права, спонукає правосвідомість людини з її соціально-правовою активністю, що безпосередньо залежить від рівня розвитку правової культури.

Що ж таке правова установка особистості? Варто відзначити, що між психологічною установкою і правовою є велика різниця. Психологічна установка трактується як механізм поведінки на психофізіологічному, несвідомому рівні, а соціально-правова – на основі вищих соціальних потреб людини і проявляється на рівні свідомої, вольової поведінки.

Сутність установки у правовій сфері визначається схильністю особистості до сприйняття змісту норми права, її оцінки, готовністю до здійснення дії, вчинку, що мають юридичне значення. Вона виникає на основі соціальної потреби та ситуації для задоволення схильності суб'єкта якимось чином реагувати на різні явища правової дійсності, а також готовності його до вчинення конкретних юридично значущих дій. Природа правової установки як різновиду соціальної, рівень її ймовірності залежать від співвідношення складових елементів [7, с. 89], зумовлені такими особливостями права, як його нормативність, формальна визначеність, забезпеченість державним примусом, динамізмом і, найважливіше, загальнообов'язковість. Саме цим правові норми відрізняються від інших соціальних регуляторів. Елемент належного при цьому висувається на перший план. Особистість продукує власні установки, у зв'язку з необхідністю засвоєння установок державних, що містяться у вимогах правових норм. Отже, правова установка реалізується, як готовність особистості виявити активність (як в області освоєння права, так і у сфері його реалізації). Процес формування правових установок реалізується в пізнавальній активності особистості (перший етап). Другий етап нерозривно пов'язаний із проблемами аналізу правосвідомості, правомірної поведінки та соціально-правової активності. Наслідком цього взаємозв'язку є ймовірність позитивної суспільно корисної діяльності – правомірна поведінка [8, с. 19 – 20].

Таким чином, правова установка особистості – це не тільки регулятор поведінки, а й найбільш динамічний аспект правосвідомості, а отже, важливий елемент, що включається в соціально-психологічний аспект правової культури індивіда. Структура правової установки відрізняється від складу інших соціальних установок. Вона включає в себе:

1) когнітивний елемент (являє собою не просто певний рівень,

суму знань і уявлень про правові явища, а ступінь усвідомлення отриманих знань, переломлення їх через психіку людини, її свідомість, у силу чого і формуватиметься життєва позиція, заснована на твердому переконанні в необхідності правового регулювання суспільних відносин, справедливості та доцільності правових приписів, що містяться в нормах права);

2) оціночний елемент (є особливим механізмом формування

ціннісних орієнтацій людини, за допомогою якого розвивається або встановлюється ступінь схвалення вимог, що містяться в нормах права, відповідно до яких і буде будуватися поведінка людини);

3) комунікативний елемент (являє собою сукупність взаємозв'язків,

що об'єднують у собі такі системи взаємини, як «особистість – держава», «особистість – соціальна спільність», «особистість – особистість», і є сполучною ланкою, в якій правова установка визначає і спрямовує поведінку людини, співвідносячи її з вимогами правової норми);

4) інтегративний елемент, який є за своєю суттю об'єднує у

конгломерат як саму правову установку, так і правову активність особистості, органічно пов'язуючи їх із правомірною поведінкою, тобто об'єднує всіх ланки одного ланцюга в рамках поведінкового аспекту правової культури особистості) [5, с. 57].

Здійснений аналіз позначених феноменів дозволяє оцінити психологічний аспект взаємодії правомірної поведінки і правової культури. Роль і значення їх у пізнанні даного аспекту визначається цілою низкою чинників. По-перше, вони присутні у процесі розвитку будь-якого правомірного вчинку, в значній мірі (залежно від рівня правової культури) впливаючи на її динаміку. По-друге, виступають важливою сполучною ланкою між нормою права і правомірною поведінкою. По-третє, відображають детермінованість правомірної поведінки взаємодією об'єктивних і суб'єктивних факторів (об'єктивних суспільних відносин та індивідуальних якостей конкретного суб'єкта, наприклад, його правової культури).

Аналізуючи методологію взаємодії правової культури та правомірної поведінки, необхідно усвідомити низку факторів. По-перше, очевидно, що найважливішу роль у поведінці конкретної особистості відіграє безпосереднє відображення конкретного середовища і норми, а зовсім не ідеологічні постулати. По-друге, правова культура являє собою складний комплекс ідеологічних і психологічних компонентів (елементів). Від рівня ідеологічної підготовки особистості залежить можливість контролю її над переживаннями, емоціями, почуттями, вміння опановува-

ти себе. У свою чергу, від правової психології залежить визнання або невизнання права, а відповідно – дотримання правових приписів або їх порушення. У цьому сенсі правова культура виконує роль своєрідного «фільтра», через який пропускаються всі фактори, що впливають на право та правомірну поведінку. По-третє, правова культура є джерелом правової активності та внутрішнім регулятором юридично значущої поведінки або механізмом її здійснення.

Взаємозв'язок позначених правових категорій виражається, перш за все, в тому, що із сукупності правомірної поведінки окремих індивідів складається позитивне поведінкове тло окремих груп або суспільства в цілому, що буде залежати не тільки від правових знань та орієнтацій індивідів, а й від загального рівня правової культури.

Висновки. Отже, правова культура (як на індивідуальному, так і на загальному рівні) стає найважливішим духовно-ідейним джерелом правомірної поведінки людини в суспільстві, вивчати яку необхідно в тісному взаємозв'язку між собою та умовами життя суспільства. Таким чином, правова культура – це необхідна передумова і творче начало правового стану суспільства, його мета і складова частина. Разом із тим, це ступінь і характер правового розвитку як самого суспільства, так і особистості, що знаходять своє вираження в її правомірній діяльності.

Крім того, варто зазначити, що правова культура і правосвідомість, також як і свідомість визначаються специфікою діяльності людини, а це означає, що її функції та призначення можуть бути зрозумілими з результатів цієї діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна теорія держави і права / за ред. акад. АПРН України, докт. юрид. наук, проф. В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком, 1997. – 348 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / О.Ф. Скакун; пер. з рос. – Х.: Консум, 2009. – 656 с.
3. Лемак В.В. Загальна теорія держави і права / Лемак В.В. – Ужгород, 2003. – С. 217 – 218.
4. Годун Н.Ю. Правова культура: дефініція поняття / Н.Ю. Годун // Наше право. – 2015. – № 1. – С. 11 – 15.
5. Бондаренко М.В. Правовая культура и правомерное поведение в современном российском обществе дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / М.В. Бондаренко; Моск. акад. МВД России. – М., 2002. – 159 с.
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. М., Т. 2, – 720 с.
7. Гранат Н.Л. Общая теория государства и права: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева, М., 1996, – 542 с.
8. Алейникова О.П. Понятие правомерного поведения // В кн.: Проблемы совершенствования советского законодательства. Труды В НИИ №10, 1977. С. 18 – 25.